

Kuklo, Cezary

Andrzej Wyczański (1924-2008)

Rocznik Towarzystwa Naukowego Warszawskiego 72, 72-77

2009

Artykuł został zdigitalizowany i opracowany do udostępnienia w internecie przez Muzeum Historii Polski w ramach prac podejmowanych na rzecz zapewnienia otwartego, powszechnego i trwałego dostępu do polskiego dorobku naukowego i kulturalnego. Artykuł jest umieszczony w kolekcji cyfrowej bazhum.muzhp.pl, gromadzącej zawartość polskich czasopism humanistycznych i społecznych oraz w kolekcji mazowieckich czasopism regionalnych mazowsze.hist.pl.

Tekst jest udostępniony do wykorzystania w ramach dozwolonego użytku.

Językowa przeszłość Pomorza Zachodniego na podstawie nazw miejscowych (Warszawa 1996). W niektórych pracach (od 1972 r.) miałem szczęście i zaszczyt z Profesor Ewą Rzetelską–Feleszko współpracować, zdobywając wiedzę polonistyczną i onomastyczną.

Pani Profesor Ewa Rzetelska–Feleszko była czynnym członkiem wielu towarzystw naukowych, a w Instytucie Sławistyki PAN w latach 1990–1996 pełniła funkcję dyrektora. Udało się Jej powiązać działalność naukową z organizacyjną. Ceniła sobie zwłaszcza członkostwo w Towarzystwie Naukowym Warszawskim, gdzie od połowy 1993 r. przewodniczyła Językowej Komisji Sławistycznej przy Wydziale I, a od 1995 r. została Sekretarzem Generalnym TNW. Zawsze dbała o prestiż i poziom naukowy kierowanych przez siebie instytucji i organizacji, potrafiła zdobyć na ich działalność fundusze ze współpracy europejskiej, z grantów i fundacji. Była pod tym względem osobą niezastąpioną.

Mimo że po przejściu na emeryturę Jej kontakty z Instytutem Sławistyki nieco się osłabiły, prowadziliśmy wspólne prace nad zbieraniem i redakcją haseł do nowego wielkiego dzieła, jakim ma być dwutomowe opracowanie *Nazw terenowych Pomorza Zachodniego zawierających elementy słowiańskie* (t. 1, A–O, Warszawa 2008) z ewentualnym trzecim tomem syntetycznym. Pani Profesor doczekała się jeszcze (dzięki pomocy dyrekcji Instytutu oraz życzliwości wydawnictwa SOW) wydania tomu pierwszego, który na początku 2009 r. wspólnie rozsyłaliśmy zaprzyjaźnionym onomastom i ośrodkom naukowym.

Jej wielką miłością były Mazury, gdzie chętnie przebywała u swojej córki nad Krutynią i gdzie w Grabowie spoczęła obok swego męża i zmarłego tragicznie wnuka.

Jerzy Duma

ANDRZEJ WYCZAŃSKI
(1924–2008)

Andrzej Wyczański urodził się 13 IV 1924 r. w Warszawie. Gimnazjum im. S. Batorego ukończył na tajnych kompletach. Maturę zdał w czerwcu 1942 r. i parę miesięcy później trafił do prof. Tadeusza

Manteuffla, prowadzącego wówczas sekcję historyczną na tajnym Uniwersytecie Warszawskim. Jako żołnierz AK wziął udział w Powstaniu Warszawskim, podczas którego został ranny. Po upadku powstania przeniósł się do Krakowa, gdzie kontynuował studia na tajnym Uniwersytecie Jagiellońskim. Jego uzdolnienia szybko dostrzegli znakomici historycy, profesorowie Władysław Konopczyński i Józef Feldman. Nie mając jeszcze formalnie magisterium, został asystentem prof. Feldmana, co było dużym wyróżnieniem. Pracę magisterską, dotyczącą stosunków społeczno-politycznych na Pomorzu Zachodnim w XII w., przygotował i obronił latem 1946 r. pod kierunkiem prof. Romana Grodeckiego.

We wrześniu 1946 r. Andrzej Wyczański opuścił Kraków i powrócił do Warszawy, by przystąpić do pracy w uruchamianym właśnie Instytucie Historycznym Uniwersytetu Warszawskiego. Dziesięciomiesięczny pobyt na stypendium we Francji w 1948 r. umożliwił mu zebranie materiałów do pracy doktorskiej pt. *Francja wobec państw jagiellońskich w latach 1515–1529. Studium z dziejów polityki zagranicznej w epoce Odrodzenia*, którą obronił w 1949 r. i wydał drukiem w 1954 r. Była ona niewątpliwie krokiem naprzód w poznaniu historii penetracji dyplomacji francuskiej w kierunku Węgier, Polski i Czech w pierwszej połowie XVI w. Wobec atmosfery panującej na przełomie lat 40. i 50. na Wydziale Historycznym UW, nie będąc członkiem PZPR, przyjął propozycję prof. T. Manteuffla zmiany miejsca pracy i od stycznia 1953 r. przeszedł do nowo powołanego Instytutu Historii Polskiej Akademii Nauk. Jednocześnie był współorganizatorem Biblioteki Narodowej w Warszawie, w której w latach 1949–1959 kierował Stacją Mikrofilmową. Działalność Stacji zaowocowała w krótkim czasie zmikrofilmowaniem wielu cennych źródeł, co znacznie ułatwiło, szczególnie młodszemu pokoleniu historyków, dostęp do nich. Związek z Biblioteką Narodową kontynuował Profesor także w późniejszym okresie, przewodnicząc w latach 1977–1992 jej Radzie Naukowej.

W działalności naukowej Andrzej Wyczański, pozostając wierny epoce renesansu, zwrócił się ku historii gospodarczej. Podjął pionierskie studia nad rozdawnictwem dóbr królewskich za panowania Zygmunta Starego, zaś udział w słynnej konferencji metodologicznej w Otwocku skłonił Profesora do zainteresowania się folwarkiem. Pierwszym tego zwiastunem był znany artykuł *O folwarku szlacheckim w Polsce XVI stulecia* (1954). W 1960 r. ukazała się książka, która jest

dziś klasyką polskiej historiografii gospodarczej — *Studia nad folwarkiem szlacheckim w Polsce w latach 1500–1580*, a cztery lata później kolejna praca *Studia nad gospodarką starostwa korczyńskiego w latach 1500–1660*. Obie publikacje stały się dużym wydarzeniem naukowym i doczekały się licznych recenzji i omówień. W obu pracach autor starał się pokazać funkcjonowanie systemu folwarczno–pańszczyźnianego w różnych jego aspektach, a także jako pewnej całości. Wykazał — co zostało potwierdzone w późniejszych badaniach — że zasadniczą barierą ograniczającą rozwój folwarku była pańszczyzna, którą można było zwiększać tylko do określonej wysokości.

W 1963 r. Andrzej Wyczański otrzymał tytuł profesora nadzwyczajnego, a w 1971 r. — profesora zwyczajnego. W tym czasie kierował w Instytucie Historii PAN Zakładem Dziejów Polski Przedrozbiorowej i jej Kultury, oraz w jego ramach — Pracownią Dziejów Rzeczypospolitej Szlacheckiej, zaś od 1977 r. — Pracownią Historii Polski Nowożytnej.

Kontynuacją wcześniejszych badań i przemysłów naukowych z zakresu szeroko rozumianej historii gospodarczej była nowatorska praca *Studia nad konsumpcją żywności w Polsce w XVI i pierwszej połowie XVII wieku* (1969). U jej genezy legło spotkanie z wielkim Fernandem Braudem i słynną VI Sekcją École Pratique des Hautes Études, do którego doszło około polskiego października 1956 r., kiedy wraz z 30 innymi młodymi polskimi humanistami Andrzej Wyczański znalazł się we Francji.

Zetknięcie się z francuskimi historykami i ich wizjami metodologicznymi, pogłębione w okresie późniejszym rocznymi wykładami (1970–1971) w paryskiej École, zwróciło także jego uwagę na potrzebę ujmowania dziejów ojczystych w integralnym związku z dziejami powszechnymi. Toteż dwie następne książki — *Polska rzeczą pospolitą szlachecką 1454–1764* (1965; drugie zmienione wyd. 1991) i *Polska w Europie XVI stulecia* (1973) — miały charakter syntez, ale też ukazywały państwo polsko–litewskie na tle współczesnej Europy.

Poza wspomnianą tematyką Andrzej Wyczański wiele uwagi poświęcał metodom badawczym warsztatu historyka. W 1960 r. wydał rozprawę *Mikrofilm — nowa postać książki*, w której przedstawił problemy nowoczesnej informacji naukowej. Zainteresował się także możliwościami wykorzystania w badaniach historycznych elektronicznej techniki obliczeniowej. W latach 1979–1986 zorganizował

i kierował zespołem badawczym powstałym na mocy porozumienia Instytutów Historii PAN w Warszawie i Filii Uniwersytetu Warszawskiego w Białymstoku, którego celem było zastosowanie technik informatycznych w badaniach nad rodziną staropolską. Od 1989 r. aż do początku XXI w. był członkiem zespołu, a od 2002 r. po śmierci prof. Andrzeja Jezierskiego także redaktorem głównym wydawnictwa *Historia Polski w liczbach* w Głównym Urzędzie Statystycznym, którego dwa obszerne końcowe tomy ukazały się w 2003 i 2006 r.

W latach 70. Profesor Andrzej Wyczański zajął się obszerniej niż do tej pory także historią społeczną, wydając niekonwencjonalnie napisane, zwłaszcza pod względem metodologicznym, studium pt. *Uwarstwienie społeczne w Polsce XVI wieku* (1977). Był również inicjatorem i redaktorem serii wydawniczej *Spoleczeństwo staropolskie*, której cztery tomy opublikowano w latach 1976–1986 (tom 4 zredagował wspólnie z Anną Izydorczyk). W swoich kolejnych książkach, jak chociażby w studium o sekretarzach królewskich Zygmunta I (*Między kulturą a polityką*, 1990) czy w pracy poświęconej społeczności szlacheckiej w dobie Odrodzenia (*Szlachta polska XVI wieku*, 2001), pisanych na podstawie różnorodnych źródeł, stawiał nowe pytania badawcze i odchodził od utartych stwierdzeń.

Przedstawienie sylwetki naukowej Andrzeja Wyczańskiego byłoby niepełne bez wskazania Jego zasług w trudnej dziedzinie edytorstwa źródeł. Brał udział w wielkim przedsięwzięciu edycji lustracji dóbr królewskich w XVI–XVIII w., przygotowując do druku *Lustrację województwa lubelskiego z 1565 r.* (1959), i uczestniczył w wydaniu tak cennego zbioru jak „Acta Tomiciana” (1966). W ostatnich paru latach swojego pracowitego życia zajmował się przygotowaniem do druku dzieł drobnych Mikołaja Kopernika, które ostatecznie ukazały się w 2007 r.

Znany był też Profesor z licznych wystąpień na wielu kongresach (m.in. od lat 60. systematycznie uczestniczył w pracach Międzynarodowych Kongresów Historii Gospodarczej) i konferencjach międzynarodowych, gdzie zawsze Jego głos należał do liczących się i znajdował oddźwięk wśród historyków z całego świata.

Wydawać by się mogło, że praca w Polskiej Akademii Nauk, z dala od studenckiego gwaru, nie sprzyja trwalszemu związaniu się z dydaktyką akademicką. A jednak w 1974 r. Profesor Andrzej Wyczański podjął pracę w Zakładzie, a potem Instytucie Historii Filii Uniwersy-

tetu Warszawskiego w Białymstoku, z którym związał się trwale aż na 30 lat. Prowadzone przez Profesora seminarium magisterskie, uważane w opinii studentów za jedno z najtrudniejszych (ale i najciekawszych), cieszyło się niesłabnącym powodzeniem. Decydowała o tym nie tylko interesująca tematyka powstających prac, ale też postawa kierownika seminarium, który wymagał zawsze od swoich uczniów i studentów samodzielności, otwartości i rzetelności warsztatu. Uczył przy tym zasad dyskusji naukowej i odpowiedzialności za własne sądy. Pod kierunkiem Profesora powstało 15 prac doktorskich i ponad sto magisterskich. Do osiągnięć pedagogicznych Profesora należy także autorstwo dwóch podręczników: *Historia powszechna. Koniec XV w. — połowa XVII w.* (1965) oraz *Historia powszechna. Wiek XVI* (1983; wyd. 2, 1987; wyd. 3, 1999).

Obarczony wieloma obowiązkami w Polskiej Akademii Nauk, podstawowym miejscu pracy, przewodniczył w latach 1975–2000 Komisji Historii Gospodarczej Komitetu Nauk Historycznych PAN, a w latach 1984–2000 Radzie Naukowej Instytutu Historii PAN. Profesor nie uchylał się także od pracy organizacyjnej w Białymstoku. Przez dwie kadencje (1986–1991) był dyrektorem Instytutu Filii UW, a w latach 1991–2000 przewodniczył jego Radzie Naukowej. Profesor Andrzej Wyczański współtworzył białostockie naukowe środowisko historyczne i po latach jego rozwoju był orędownikiem utworzenia samodzielnego Uniwersytetu w Białymstoku. Doceniając jego zasługi na tym polu, 1 VI 1999 r. Senat Uniwersytetu w Białymstoku przyznał Profesorowi Andrzejowi Wyczańskiemu tytuł doktora honoris causa.

Andrzej Wyczański położył również zasługi dla organizacji nauki. W latach 1990–1992 był sekretarzem naukowym Wydziału I PAN. Obok zainicjowania oceny naukowej instytutów i zakładów zmienił także strukturę Wydziału I, likwidując Instytut Krajów Socjalistycznych i Instytut Nauk Politycznych, w miejsce których powołał Instytut Studiów Politycznych. W kolejnej kadencji władz PAN (1993–1995) Profesor został wybrany na wiceprezesa i sekretarza naukowego. Ten trzyletni okres, wypełniony staraniami przede wszystkim o pieniądze dla nauki, zaowocował również m.in. zorganizowaniem dwóch stacji zagranicznych: Akademii w Berlinie i w Moskwie oraz kompleksową, pierwszą tego typu po wojnie, oceną całej nauki polskiej dokonaną przez poszczególne komitety PAN. Był zarazem czasem zbierania obserwacji i doświadczeń na temat nauki w Polsce oraz tendencji rozwoju nowo-

czesnych organizacji naukowych za granicą (*Nauka — między przeszłością a przyszłością*, 1995; *Szkice z organizacji nauki*, 2007).

Zasiadał w redakcjach i radach redakcyjnych licznych czasopism naukowych, takich jak: „Acta Poloniae Historica”, „Kwartalnik Historyczny”, „Kultura i Społeczeństwo”, „Nauka”, „Odrodzenie i Reformacja w Polsce”, „Polish Population Review”, „Przeszłość Demograficzna Polski”, „Studia Podlaskie”.

Był członkiem prestiżowej francuskiej Akademii Europejskiej Nauki, Sztuki i Literatury, a także członkiem honorowym Polskiego Towarzystwa Historycznego, członkiem Economic Historic Society i Towarzystwa Naukowego Warszawskiego. Z woli najliczniejszego i najbardziej prestiżowego środowiska historyków polskich był przez 17 lat (1971–1987) prezesem Towarzystwa Miłośników Historii w Warszawie. Kierował również przez wiele lat Ogólnopolskim Komitetem Olimpiady Historycznej. W latach 90. aktywnie włączył się w prace na rzecz powołania Katedry Polskiej na Uniwersytecie Hebrajskim w Jerozolimie.

Za swoją wielokierunkową pracę naukową, dydaktyczną i organizacyjną był uhonorowany przez władze najwyższymi odznaczeniami państwowymi.

Profesor Andrzej Wyczański, odprowadzany w ostatniej drodze przez grono przyjaciół, kolegów, uczniów i studentów z całego kraju, spoczął 31 III 2008 r. na cmentarzu Powązkowskim w Warszawie.

Odszedł jeden z najwybitniejszych historyków polskich XX i początków XXI w. o najrozleglejszych horyzontach badawczych, przyjaciel i wychowawca młodych uczonych i studentów, zaś nauka polska poniosła niepowetowaną stratę.

Cezary Kukło
(Białystok)